

ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

УДК 347.781

Харитоновна Олена Іванівна,

доктор юридичних наук, професор,

завідуюча кафедрою права інтелектуальної власності та

корпоративного права Національного університету

«Одеська юридична академія», член-кор. НАПрН України

ЛІТЕРАТУРНІ ТА НАУКОВІ ТВОРИ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Результатами творчої діяльності є різноманітні об'єкти інтелектуальної власності (ст. 420 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)), зокрема: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», охороні підлягають твори як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо).

Аналогічне положення закріплено і у ч. 2 ст. 433 ЦК України, відповідно до якої твори є об'єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них та незалежно від їх завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження.

Спеціальним нормативно-правовим актом, який визначає правові засади створення та використання результатів творчої діяльності, а також

правовий статус творців є Закон України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до якого автором визнається фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір. Слід звернути увагу, що у зазначеному законі відсутнє визначення творчої діяльності, твору або творчості, як однієї із ознак об'єктів авторського права. Тому відповідні визначення формуються зусиллями науковців і практиків. Зокрема, твір визначають як сукупність ідей, думок, міркувань, образів, наукових положень, оцінок, висновків, пропозицій тощо, які виникли у процесі творчої діяльності автора і знайшли своє відображення у певній об'єктивній формі [1. с. 23]. Твори можуть бути усними або письмовими. Статтею 8 Закону «Про авторське право і суміжні права» до усних літературних творів віднесені виступи, лекції, промови, проповіді тощо (перелік не є вичерпним). Крім того, твори розрізняються за жанром: твори науки, літератури, мистецтва. При визначенні творів за жанрами впадає в око різниця між ними. Так, творами науки є будь-які твори, головний зміст яких полягає в генерації та систематизації об'єктивних знань про дійсність, включаючи твори наукової літератури. Творами літератури є художні твори, виражені в словесній формі. Термін «літературний твір» використовується в Законі України «Про авторське право і суміжні права» в широкому значенні, оскільки ним охоплюється будь-який твір, в якому вираження думки, почуттів та образів здійснюється через слово в оригінальній композиції і через оригінальний виклад. До творів мистецтва відносяться всі інші твори художньої творчості та твори живопису, музики, кіно і театру тощо [2. с.53].

Виклад основного матеріалу. Наукові твори перебувають у особливому становищі, можуть містити практичні рекомендації та висновки, відсутні у

творах літератури і мистецтва. До них можна віднести монографії, дисертації, наукові або технічні звіти, статті, підручники, посібники, лекції, автореферати, реферати тощо. Вони відрізняються стилями: суто науковим (монографія, дисертація), науково-популярним (стаття), науково-навчальним (підручник, посібник, лекція), науково-діловим (технічна документація, формули винаходу тощо), науково-інформативним (автореферат, анотація, реферат, тези доповідей), науково-довідковим (довідник, енциклопедія, каталог, словник) [3, с. 39-40]. У літературі індивідуалізуючими ознаками наукового стилю називають точність і лаконічність висловлювань; ясність і предметність тлумачень; аргументацію та переконливість тверджень; узагальненість понять і явищ; логічну послідовність і доказовість викладу; упорядковану систему зв'язків між частинами висловлювання; об'єктивний аналіз; однозначне пояснення причинно-наслідкових відношень; насиченість термінами (до 15-25 % від загального обсягу лексики тексту); абстрактну лексику; багаторазове повторення загальнонаукових слів у вузькому контексті; докладні висновки. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Проте вирішальне значення у характеристиці наукових творів має те, що і для них однаковою мірою притаманні як зміст, так і форма [4, с. 46].

Емоційність, як і експресивність, в науковому стилі, який вимагає об'єктивного, «інтелектуального» викладу наукових даних, виражається інакше, ніж в інших стилях. Сприйняття наукового твору може викликати певні почуття в читача, але не як реакцію на емоційність автора, а як усвідомлення самого наукового факту. Хоча наукове відкриття впливає незалежно від способу його передачі, сам автор наукового твору не завжди відмовляється від емоційно – оціночного ставлення до викладення подій і фактів. У найбільш значних у смисловому плані частинах тексту можуть з'явитися такі мовні засоби, які відкрито висловлюють авторське ставлення, авторські емоції. Прагнення до обмеженого використання авторського «я» – це не данина етикету, а прояв абстрактно – узагальненої стильової риси наукової мови, що відбиває форму мислення. Абстрактно – узагальнений, абстрагуючий характер мислення виявляється в науковій мові на лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Наприклад, в лексиці – широке використання слів з абстрактним значенням, частотність слів, що позначають широке поняття (безліч, система, структура), в морфології – відстороненість від кон-

кретного часового плану дієслова, в синтаксисі – використання безособових і невизначено – особистих пропозицій, пасивних зворотів і т. п. Тому відсутність морфологічно вираженого авторського «я» не є обов'язковою рисою будь-якого наукового тексту [5].

Наукова робота відповідно є дослідженням з метою одержання наукового результату. Сам науковий результат визначений у законі як нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. Таким чином, наукові дослідження можна поділити на дві великі групи: фундаментальні та прикладні. Фундаментальними науковими дослідженнями є наукова теоретична та/або експериментальна діяльність, спрямована на отримання нових знань про закономірності розвитку та взаємозв'язку природи, суспільства, людини. Завданням фундаментальних наук є пізнання законів, що управляють поведінкою і взаємодією базисних структур природи і суспільства. Сфера проведення фундаментальних досліджень включає багато галузей наук, до яких належать велика група фізико-технічних і математичних наук, хімія, біологія, соціальні науки тощо [6, с. 19]. Науково-прикладний результат – нове конструктивне чи технологічне рішення, експериментальний зразок, закінчене випробування, розробка, яка впроваджена або може бути впроваджена у суспільну практику. Безпосередньою метою прикладних наук є застосування результатів фундаментальних наук при вирішенні пізнавальних і соціально-практичних проблем. Науково-прикладний результат може бути у формі звіту, ескізного проекту, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, натурального зразка тощо. Наукова (науково-технічна) продукція – науковий та (або) науково-прикладний результат, призначений для реалізації.

На думку Д. Ліпчик, науковою працею для сфери авторського права має визнаватися будь-який авторський твір, виконаний відповідно до вимог наукової методики [7, с. 76].

Наукові твори, що охороняються авторським правом, не включають винаходи, корисні моделі, раціоналізаторські пропозиції, відкриття і наукові дослідження.

Слід зазначити, що віднесення того чи іншого твору до сфери науки, літератури чи мистецтва не має значення для вирішення питання про надання твору охорони авторським правом, оскільки твір охороняється незалежно від того, до якої зі сфер

належить. Однак віднесення творів до галузі літератури, науки, мистецтва має значення для визначення обсягу прав, що надаються. Так, авторське право на літературний твір включає право на переклад, а авторське право на твір мистецтва такої правомочності не містить. А така правомочність, як право слідування (ст. 448 ЦК України), притаманна авторському праву на художній твір і письмовий літературний твір [8, с. 55].

В Україні розроблений і діє стандарт, який поширюється на видавничу продукцію і встановлює терміни і визначення основних видів видань.

Відповідно до нього, наприклад, *монографія* – це наукове книжне видання повного дослідження однієї проблеми або теми, що належить одному чи декільком авторам [9, с. 14]. Предметом наукової монографії є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з його критичним аналізом, формулюванням нових наукових концепцій.

Дисертацією є наукова праця, яку підготовлено для прилюдного захисту на здобуття вченого ступеня [10, с. 83]. Дисертація, на відміну від монографії, може бути лише одноособова, має містити особисті дослідження автора, розглядається як кваліфікаційна наукова праця.

Стаття – це твір, що детально висвітлює певну тему, питання, містить елементи їх аналізу та призначений для періодичного видання або неперіодичного збірника як складова частина його основного тексту [10, с. 216]. Стаття є одним з основних видів публікацій у науці, найбільш поширеним. Всі види наукових творів є об'єктами авторського права. Є й інші види наукових творів.

Ознака творчості є обов'язковою для визнання творів об'єктами авторського права з поширенням на них правової охорони. Саме творчий характер дозволяє відокремити твір як об'єкт авторського права від творів, які такими не є. Творча діяльність визначається у науковій літературі як цілеспрямована пошукова діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, з притаманною йому неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю [11, с. 26]. Отже, творчість відрізняється неповторністю, оригінальністю, унікальністю твору, що створюється. Ознака оригінальності у авторському праві кореспондує ознаці новизни у праві патентному. Оригінальним є такий твір, який створено безпосередньо автором. У похідного (або залежного) твору має бути нова, оригінальна форма. При цьому твір не обов'язково має бути новим, достатньо, щоб він був оригінальним або індивідуальним за характером, носив відбиток індивідуальності, особистості автора.

Творчий елемент змісту може відноситися як до змісту твору, так і до його форми, або одночасно і до форми, і до змісту. У творах мистецтва творчість найчастіше зосереджується не на змісті, а на формі вираження задуму, тобто вирішальним моментом є не тільки те, що робить автор, скільки те, як він це робить [3, с. 45]. Саме тому оригінальний літературний твір має містити самостійні елементи, які є об'єктивним вираженням творчої діяльності автора. Для творчої самостійності твору, в якому був запозичений ідейний зміст іншого, недостатньо перефразувати думку, а необхідна новизна художніх засобів або образів, які складають творчу сутність твору [12, с. 25-26].

Оскільки твір є явищем не природним, а культурним, у його основі лежить духовне, творче підґрунтя, умовою сприйняття якого є певне матеріальне втілення, спосіб існування у системі матеріальних знаків. Відси природність визначення меж форми і змісту у творі: духовне начало – це зміст, а його матеріальне втілення – форма.

Авторське право виникає з моменту вираження твору у об'єктивній формі, доступній для сприйняття іншими людьми. Воно виникає незалежно від призначення, способу, художньої, наукової цінності, форми вираження літературних, наукових та мистецьких творів. Поки думки й образи автора не набули форми, а існують лише у вигляді творчого задуму, вони не можуть бути сприйняті іншими особами. Об'єктивна форма вираження пов'язана з можливістю відтворення твору. Форма творів може бути вербальною (письмовою), усною, твір може бути зафіксований на папері, платівці, диску, іншому матеріальному носії, публічно виконаний або проголошений.

Зміст літературного твору визначається як його сутність, духовна істота, а форма як спосіб існування цього змісту. Форма – це та система засобів і прийомів, у яких знаходить прояв емоційна та розумова реакція автора на ті або інші явища дійсності [13, с. 27].

Об'єктом авторського права є не лише твір у цілому, але й окремі його частини. Такі частини мають бути результатом творчої діяльності і можуть використовуватися окремо, самостійно. Але не всі частини мають ознаки охоронюваних авторським правом творів. Тому у літературі всі частини твору поділено на дві групи: юридично байдужі елементи та юридично значущі елементи.

Структурні елементи, що мають значення для виявлення ознак творчості у літературних творах, поділяють на два види в залежності від того, яким є твір: художнім чи науковим. При цьому має значення внутрішня або зовнішня форма твору. У науці авторського права створені митцем обра-

зи мають назву «внутрішня форма твору». Форма викладення думок є унікальною у кожного автора, це те, що назавжди залишається доробком автора. Засвоюючи чужі думки, ми надаємо їм власної форми, запозичуючи чужу форму, ми здійснюємо плагіат [12, с. 27].

Внутрішня форма твору користується правовою охороною, оскільки є результатом творчої діяльності і відображає індивідуальність свого творця. Вважається, що образи твору можуть бути запозичені для створення нового, творчо самостійного твору, за умови надання їм нової зовнішньої форми. У цьому випадку закон потребує обов'язкової згоди на це автора первинного твору із зазначенням джерела запозичення.

Зовнішня форма твору – це мова твору зі всіма її словниковими та художніми особливостями. Мова твору запозиченню не піддається. Вона тільки цитується із зазначенням джерела, інакше це буде сприйнято як плагіат.

Юридично значущими елементами художніх творів є у внутрішній формі композиція твору, його структура і художні образи. У зовнішній формі юридично значущими елементами є мова, словниковий склад, стиль мовлення та оригінальна назва. Для наукових творів у внутрішній формі юридично значущими елементами є висновки та узагальнен-

ня наукових фактів чи відомостей із офіційних документів, а також логічна структурна композиція висновків, узагальнень та понять. Зовнішня форма має відрізнятися мовою, словниковим складом та стилем мовлення. До юридично байдужих елементів художніх творів належать ідейне наповнення, сюжетне ядро, матеріал та тема. Відповідно для наукових творів такими елементами є відомості, що містять офіційні документи та наукові факти [14, с. 38-39].

Говорячи про окремі елементи твору, не можна не згадати назви твору, які поділяють на оригінальні та звичайні. Оригінальні назви є результатом творчої праці автора, вони надають твору індивідуального характеру, віддзеркалюють або характеризують його зміст. Зміна твору без відома автора є неможливою, оскільки вона порушує його особисте немайнове право, що охороняється законом. Оригінальні назви притаманні літературним художнім творам. Звичайні назви не мають ознак оригінальності, не є результатом творчої праці.

Висновок. Говорячи про відмінності наукових і літературних творів, слід пам'ятати про мету одних і других, яка суттєво різниться в залежності від виду творів. Тому різна увага має приділятися формі і змісту наукових і літературних творів, визначенню їх оригінальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сарана С.В. Авторське право та правова охорона інтелектуальної власності в Україні і її адаптація до законодавства Європейського союзу: навчальний посібник / С.В. Сарана. – Полтава. – 2007 – С. 23
2. Сергеев А.П. Авторское право России. – СПб. : С.-Петербур.ун-т, 1994. – 312 с.
3. Саміров К.О., Кісіль Н.В., Сугоняко Ю.П., Войтко О.В., Мельников М.В. Методика проведення судових експертиз літературних творів / К.О. Саміров, Н.В. Кісіль, Ю.П. Сугоняко, О.В. Войтко, М.В. Мельников // Судова експертиза. – 2014. – № 2. – С. 39-40.
4. Голембо Я. Окремі питання авторського права / Я Голембо // Право України. – 1997. – № 2. – С. 46.
5. Загальна характеристика наукового стилю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com>.
6. Основи методології та організації наукових досліджень / За ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010 – 352 с.
7. Липчик Д. Авторское право и смежные права / Д. Липчик. – М., 2002. – 788 с.
8. Коноваленко В. Авторське право: автору, редактору, видавцю. / В. Коноваленко. – Х : Фактор, 2007. – 696 с.
9. ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення». – Введ. 1995.02.23. – К. : Держстандарт України, 1995. – 46 с.
10. Інтелектуальна власність : словник-довідник / за ред. О.Д. Святоцького. – У 2-х т. Том 1 : Авторське право та суміжні права / за ред. О.Д. Святоцького, В.С. Дроб'язко ; уклад. : В.С. Дроб'язко, Р.В. Дроб'язко. – К. : Ін Юре, 2000. – 356 с.
11. Вахонєва Т. Поняття права інтелектуальної власності та його складові / Т. Вахонєва // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2015. – № 6. – С. 26.
12. Ионас В.Я. Произведения творчества в гражданском праве. – М. : Юридическая литература, 1972. – С. 25-26.
13. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения : учебн. пособ. / А.Б. Есин. – [5-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 27.
14. Крайнев П.П., Ковальова Н.М., Мельников М.В. Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності / За ред. П.П. Крайнева. – Вінниця : ПП «Поліграфічний центр «Фенікс»; ДІВП ВАТ «Інфракон», 2008. – 376 с.

Харитоновна Олена Іванівна

ЛІТЕРАТУРНІ ТА НАУКОВІ ТВОРИ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

В статті надано характеристику літературних та наукових творів як об'єктів авторських прав. Проаналізовано нормативно-правові акти, якими визначаються засади створення та використання результатів творчої діяльності. Надано визначення поняттям художній та науковий твір, досліджено такі наукові роботи, як монографія, дисертація, стаття. Виділено значущі елементи та форми творів та інше.

Ключові слова: художній твір, літературний твір, науковий твір, автор, твір, об'єкти авторських прав.

Харитоновна Елена Ивановна

ЛИТЕРАТУРНЫЕ И НАУЧНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ КАК ОБЪЕКТЫ АВТОРСКОГО ПРАВА

В статье охарактеризованы литературные и научные произведения как объекты авторского права. Проанализированы нормативно-правовые акты, которыми определяются основы создания и использования результатов творческой деятельности. Дано определение понятиям художественный и научный труд, исследованы такие научные работы, как монография, диссертация, статья. Выделены значимые элементы и формы произведений и прочее.

Ключевые слова: художественное произведение, литературное произведение, научное произведение, автор, произведение, объекты авторских прав.

Kharitonova Olena Ivanivna

LITERARY AND SCIENTIFIC WORKS AS OBJECTS OF COPYRIGHT

Characteristics of literary and scientific works as objects of copyright are provided in the article. Normative-legal acts, defining the basics of creation and usage of results of creative activity, have been analyzed. The definition of terms "artistic and scientific works" was introduced, such scientific works as monograph, thesis, article were researched. Important elements and forms of works etc. were singled out.

Key words: artistic work, literary work, scientific work, work of author, objects of copyright.